

Economic Diplomacy of the Islamic Republic of Iran in Post-ISIS Iraq and Syria

Mostafa Esmaili *Corresponding Author*, Assistant Professor, Department of International Relations, Supreme National Defense University Tehran, Iran. E-mail: esmaili133@gmail.com

Amir Abbasi Khoshkar PhD in International Relations, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: a.abbasi.khoshkar@gmail.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

Economic Diplomacy,
Goeconomy Of West
Asia,
Regional Markets,
The Era After ISIS.

ABSTRACT

Iraq and Syria, two export and consumption markets in the West Asian region, have always been the focus and economic goals of the Islamic Republic of Iran. The attack of ISIS and terrorist groups on these two countries caused a lot of costs on the governments and nations of these two political units. The high intensity of the damage that happened requires economic and construction resources and forces to help rebuild the damage while taking advantage of the opportunity to develop economic cooperation. In the present study, the authors seek to examine the issues and challenges of economic cooperation between the Islamic Republic of Iran and Iraq and Syria. The question of the current research is what were the reasons for the reduction of the geo-economic ties of the Islamic Republic of Iran with Iraq and Syria? In response to the above question, the following hypothesis is proposed: the weakness in providing the goods and services needed by Iraq and Syria in the post-ISIS era and the monetary restrictions and transportation of goods have caused the full exploitation of the trade capacities with Iraq and Syria. do not The research method is descriptive-explanatory and documentary method was used to collect sources.

Cite this Article: Esmaili, M., & Abbasi Khoshkar, A. (2024). Economic diplomacy of the Islamic Republic of Iran in post-ISIS Iraq and Syria. *International Relations Researches*, 14(2), 135-150. doi: 10.22034/irr.2024.426338.2465

© **Author(s)**

Publisher: Iranian Association of International Studies

DOI: 10.22034/irr.2024.426338.2465

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در عراق و سوریه پس‌ادعش

مصطفی اسماعیلی نویسنده مسئول، استادیار گروه روابط بین‌الملل دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

رایانامه: esmaili133@gmail.com

امیر عباسی خوشکار دانش‌آموخته دکترای روابط بین‌الملل دانشگاه تهران، تهران، ایران.

رایانامه: a.abbasi.khoshkar@gmail.com

درباره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تلاش جمهوری اسلامی ایران جهت قرار گرفتن در دسته قدرت‌های منطقه غرب آسیا تلاش در چارچوب توسعه مناسبات تجارت منطقه‌ای و دست‌یابی سهم از بازارهای منطقه‌ای افزایش یافت. عراق و سوریه دو بازار صادرات و مصرف در منطقه غرب آسیا همواره مورد توجه و هدف گذاری اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بوده است. حمله داعش و گروه‌های تروریستی به این دو کشور سبب شد تا هزینه‌های زیادی بر دولت و ملت‌های این دو واحد سیاسی وارد شود. خجم بالای خسارات اتفاق افتاده نیازمند منابع و نیروهای اقتصادی و عمرانی است که ضمن بهره‌برداری از فرصت توسعه همکاری‌های اقتصادی به بازسازی خرابی‌ها کمک کند. در پژوهش حاضر نگارندگان به دنبال بررسی مسائل و چالش‌های همکاری‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با عراق و سوریه است. سؤال پژوهش حاضر عبارت است از دلایل کاهش پیوندهای ژئواکونومیکی جمهوری اسلامی ایران با عراق و سوریه چه بوده است؟ در پاسخ به سؤال فوق فرضیه ذیل مطرح می‌شود ضعف در تأمین کالاها و خدمات مورد نیاز عراق و سوریه در دوره پس‌ادعش و محدودیت‌های پولی و حمل و نقل کالا سبب شده است تا از ظرفیت‌های تجارت با عراق و سوریه به صورت کامل بهره‌برداری نشود. روش پژوهش تبیینی است و از روش اسنادی جهت جمع‌آوری منابع استفاده شده است.
کلیدواژه‌ها: دیپلماسی اقتصادی، ژئواکونومی غرب آسیا، بازارهای منطقه، دوره پس‌ادعش	
تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۱۸	

استناد به این مقاله: اسماعیلی، مصطفی، & عباسی، امیر. (۱۴۰۳). دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در عراق و سوریه پس‌ادعش.

پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱۴(۲)، ۱۳۵-۱۵۰. doi: 10.22034/irr.2024.426338.2465.

© نویسنده(گان)

ناشر: انجمن ایرانی روابط بین‌الملل

تجارت و روابط اقتصادی منطقه‌ای یکی از مهمترین کارکردهای قدرت‌های منطقه‌ای جهت بسط نفوذ و گسترش ژئواکونومیکی است. دیپلماسی اقتصادی در دوران پس از جنگ سرد و گسترش فرایند جهانی شدن مطرح شد و امروزه به عنوان یکی از ابزارهای نوین کارآمد و قدرتمند کنش ورزی در فضای بین الملل در برابر دیپلماسی سنتی قرار گرفته است. اساس شکل‌گیری دیپلماسی اقتصادی مبتنی بر رفع کاستی‌های دیپلماسی سنتی برای تحقق اهداف سیاست‌گذاری و تأمین منافع بازیگران دولتی و غیردولتی عرصه بین الملل در چارچوب تعاملات فزاینده و چندوجهی اقتصاد جهانی بوده است. دیپلماسی اقتصادی به موضوعات سیاست کلان اقتصادی می‌پردازد و به دنبال تأمین اهداف و منافع توسعه‌ای کشور است. مسائلی از قبیل ثبات اقتصادی، امنیت غذایی، تأمین مسکن، مبارزه با فقر، حفظ محیط زیست، بهداشت و سلامت جامعه، آموزش، اشتغال‌آفرینی، سرمایه‌گذاری، سیاست‌های صنعتی و منطقه‌گرایی از جمله مقوله‌هایی هستند که مورد توجه دیپلماسی اقتصادی گرفته‌اند.

موقعیت جغرافیایی ایران به گونه‌ای است که از ناحیه غرب و شمال غرب با ترکیه، آذربایجان، ارمنستان، عراق، از طرف جنوب به خلیج فارس و کشورهای عربی و مسلمان، از طرف شرق و شمال شرق با کشورهای پاکستان، افغانستان تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان همسایه است. این موقعیت ایران را به قدرت بالقوه بین‌المللی در منطقه و جهان تبدیل کرده است. لذا این امتیاز جغرافیایی در صورت برنامه‌ریزی و مدیریت درست قطعاً یک فرصت منحصر به فرد خواهد بود. تصمیم‌گیران حوزه سیاست خارجی می‌توانند با محوریت قرار دادن دیپلماسی اقتصادی بستر لازم برای بهره‌برداری از این موقعیت ویژه را فراهم آورند. در مجموعه منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا ایران منحصراً تنها کشوری است که در سطح داخلی خود تمامی بنیان‌های، انسانی، سرزمینی و منابع طبیعی را برای قدرتمند شدن و تولید دارا است و پتانسیل عظیمی در آن وجود دارد که می‌تواند به کشور صاحب نفوذ مالی و اقتصادی و در نتیجه سیاسی و فرهنگی تبدیل شود. پس از پیروزی محور مقاومت بر داعش و گروه‌های تروریستی در سوریه و عراق بحث بازسازی خرابی‌ها و سهم دولت‌های منطقه از بازار عراق و سوریه به یکی از مهمترین محورهای بحث‌ها و گفت‌وگوها تبدیل شد. جمهوری اسلامی ایران به دلیل حمایت‌های نظامی و سیاسی گسترده از حکومت بشار اسد به یکی از شرکای مطلوب در تبادلات اقتصادی با سوریه تبدیل شده است. فرصت ژئواکونومیکی به دست آمده همواره توسط مدیران تجاری مورد تأکید قرار گرفته است. جمهوری اسلامی ایران با در پیش گرفتن سیاست همسایگی به دنبال تقویت دیپلماسی

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سؤال ذیل را مطرح کرده است مهم‌ترین چالش‌های تحقق سیاست همسایگی کدام اند و چه راهکارهایی را می‌توان برای رفع این موانع ترسیم نمود؟ در پاسخ به سؤال فوق نویسنده مقاله فرضیه ذیل را مورد آزمون قرار داده است. چشم انداز دوگانه هژمون‌گرایی - الهام بخشی در سیاست خارجی ایران در وهله نخست و دوگانه اعتمادسازی - توازن سازی در وهله دوم که مهم‌ترین موانع تحقق سیاست همسایگی را تشکیل می‌دهند. حل و فصل دوگانه اولی و مدیریت دوگانه دومی، مهم‌ترین مسئله سیاست خارجی جمهوری اسلامی را برای تحقق سیاست همسایگی شکل می‌دهد.

ترابی فرد و همکاران (۱۴۰۱) در چارچوب تبیین دلایل استمرار تحریم‌ها به مسائل ژئوپلیتیکی رسیدند و گره راه حل تحریم‌ها را دیپلماسی اقتصادی منطقه‌ای دانستند. پرزاد و مزینانی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان بررسی دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران (با تأکید بر تقویت تولید داخلی) یافته‌های ذیل دست پیدا کردند. دشمنان انقلاب اسلامی ایران از سال ۱۳۵۷ با انواع تحریم‌های اقتصادی، تلاش داشته‌اند تا به کشور آسیب برسانند و بنابراین سیاست گذاران کشور وظایف سنگینی بر دوش داشته که با تعامل سازنده و راهگشا تا اندازه‌ای ترفندهای دشمن را خنثی کرده و به جایگاه پیش بینی شده در سند چشم انداز بیست ساله برسند. در این راستا تقویت اقتصاد داخلی می‌تواند نیاز داخل را تأمین کند اما توجه به تعامل و همکاری‌های بین‌المللی نقش مهمی را جهت تقویت تولید به لحاظ تقویت صادرات، کاهش هزینه تولید و سرمایه‌گذاری ایفا می‌کند. نگارندگان در پژوهش حاضر به دنبال ارائه نگاهی آسیب شناسانه به پیوندهای ژئواکونومیکی ایران با خوشه شامات (عراق و سوریه) هستند تا ضمن ارائه تصویری کمی و کیفی از وضعیت تجاری ایران در این دو کشور به تبیین دلایل نامتوازن شدن پیگیری اهداف راهبردی بپردازند. نگارندگان بر این باور هستند که خوشه شامات از لحاظ بازارهای تجاری و سرمایه‌گذاری‌های مالی گزینه‌های مناسبی هستند و فعالیت در این لایه می‌تواند به بسط و تقویت منطقه‌ای کشور بینجامد.

۲. الگوی مفهومی پژوهش

مفهوم دیپلماسی اقتصادی در چارچوب رقابت‌های ژئواکونومیکی تعریف می‌شود. رقابت‌های ژئواکونومیکی به منظور تصاحب فرصت‌های اقتصادی در خوشه‌های جغرافیایی مجاور در قالب رقابت‌های بازاری و فروش کالا و خدمات توسط واحدهای دولتی رقیب در مناطق مختلف صورت می‌گیرد. دیپلماسی اقتصادی شامل فعالیت‌های حکومت و شبکه‌های بین‌المللی آن است و می‌تواند به مثابه استفاده از روابط حکومت و نفوذ حکومت برای امکان پذیر کردن تجارت و سرمایه‌گذاری بین

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مدعی جایگاه قدرت بزرگ باشد و سوم این که چنین جایگاهی از سوی دیگران و به ویژه از سوی گروه کشورهای هم تراز برایش به رسمیت شناخته شود. (بوزان، ۱۳۹۰: ۹۰) تصاحب بازارهای منطقه‌ای جهت تثبیت و ارتقای موقعیت منطقه‌ای توسط قدرت‌های منطقه‌ای که به دنبال قرار گرفتن در نقاط فوقانی چرخه قدرت منطقه‌ای هستند دنبال می‌شود. ترکیه، عربستان، امارات متحده عربی و قطر از جمله قدرت‌هایی هستند که پیوند اقتصاد و قدرت ملی را در ادراک راهبردی خود کرده‌اند و در طراحی راهبردهای منطقه‌ای خود لحاظ می‌کنند.

۳. مختصات تجارت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران

تجارت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران در منطقه غرب آسیا متأثر از عوامل داخلی و تحریم‌ها بوده است. بر اساس رویکرد و جهت گیری سیاست همسایگی حلقه اول در بازاریابی و تقویت تجارت خارجی کشورهای هم مرز و منطقه غرب آسیا است. تقویت تجارت منطقه‌ای با توجه به بازارهای مصرفی و جذب سرمایه به دلیل سهولت دسترسی جغرافیایی و حمل و نقل از اولویت بالایی برخوردار شده است. با تشدید تحریم‌ها و خروج آمریکا از برجام پیگیری سیاست همسایگی و دیپلماسی اقتصادی منطقه‌ای به امری ضروری تبدیل شده است. نخبگان دانشگاهی و حاکمیتی سیاست خارجی همواره بر اهمیت مناسبات تجاری منطقه‌ای به عنوان حلقه و فضای پیرامونی در دسترس در زمینه تقویت تجارت خارجی تاکید داشته‌اند. وجود نوسان در واردات کالا در ده ساله اخیر نشان دهنده وجود نوسان در درآمدهای ارزی و تأثیر تحریم‌ها و محدودیت‌های اقتصادی بر تجارت خارجی است. با این وجود نوسانات گذشته در سالهای اخیر کاهش پیدا کرده است و ثبات نسبی بر جریان واردات حاکم شده است.

نمودار (۱): امار واردات به کشور در طی سالهای ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۳ (میلیارد دلار)

Source: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/iran/total-imports>

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دوره پسا جنگ با داعش به معنایی اقتصادی تبدیل شود. حضور داعش در عراق و سوریه و خسارت‌های جنگ داخلی سبب شده تا شاخص‌های کلان اقتصادی و سطح رفاهی طبقات مختلف جامعه کاهش پیدا کند. بر اساس قیمت‌های پایه سال ۲۰۰۷، شش اقتصاد در منطقه خوزه شام، ۳۵ میلیارد دلار از تولیدشان را در جریان حملات داعش از دست دادند. به عبارت دیگر، اگر جنگ اتفاق نمی‌افتاد، ارزش کل این اقتصادها روی هم می‌توانست ۳۵ میلیارد دلار بیشتر باشد. چپاول منابع اقتصادی سوریه و عراق توسط داعش تأثیر منفی شدیدی بر اقتصاد و معیشت مردم این دو کشور برجای گذاشته است. داعش در اوج قدرت خود در سال ۲۰۱۴ بیش از ۲ میلیارد دلار از چاه‌های نفتی توقیف شده، بانک‌های غارت شده و اخاذی از جمعیت تحت کنترل خود جمع کرد و به طرز نگران‌کننده‌ای قادر به اخاذی مالیات از میلیونها غیر نظامی بود که در داخل قلمرو تحت سیطره‌اش خود زندگی و کار می‌کردند. (Tucker, 2018: 77)

هزینه‌های حضور داعش در عراق و سوریه در قالب استثمار منابع اقتصادی محلی و بهره‌کشی از منابع مالی و انسانی می‌شود. به عنوان مثال علاوه بر مالیات، داعش منابع اساسی را کنترل می‌کرد از جمله مواد اصلی مواد غذایی مانند گندم و جو، معادن و کارخانه‌های سیمان و البته نفت که مجموعاً بیش از ۵۰۰ میلیون دلار در سال در زمان اوج تولید در سال ۲۰۱۴ به حساب می‌آمد. همانطور که تیم دایس یکی از محققان نظامی یادآور شده بود، ارزشمندترین دارایی و مرکز ثقل داعش زمینی است که در عراق و سوریه در اختیار دارد. (Moreland & Jasper, 2016: 14) دولت سوریه قبل از آغاز بحران این کشور روزانه ۳۸۷ هزار بشکه از منابع نفتی شرق و شمال شرق این کشور نفت تولید می‌کرد که ۱۴۰ هزار بشکه آن از طریق بنادر غربی این کشور در سواحل مدیترانه صادر می‌شد و مابقی در داخل این کشور مصرف می‌گردید.

اقتصاد سوریه از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۷ بیش از ۷۰ درصد کاهش یافت. در این سالها حاکمیت قانون ضعیف و فساد اداری فراگیر شد و حقوق مالکیت در طی جنگ داخلی نادیده گرفته شد. افزایش ۲۲ درصدی بودجه سال ۲۰۱۹ بیشتر ناشی از یارانه گندم و آرد بود که فضای کمتری برای سایر اولویتهای دولت باقی گذاشت. (محمدیان، ۱۴۰۰: ۵۸) پس از تضعیف داعش در سوریه تحریم‌های غرب و آمریکا سبب شده است تا دسترسی مالی و اقتصادی سوریه کاهش پیدا کند. جدیدترین این تحریم‌ها، قانون سزار است که در دسامبر ۲۰۱۹ در بودجه دفاعی آمریکا گنجانده شد و در ۱۷ ژوئیه ۲۰۲۰ نیز با امضای دونالد ترامپ رئیس‌جمهور سابق آمریکا اجرایی شد. به موجب این قانون، آمریکا می‌تواند هر شخص یا گروه یا حکومتی را که به سوریه کمک مالی یا کالایی یا فناوریانه برساند، تحریم کند. با تصویب قانون

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بکر اقتصادی، ۱۴۰۰) از جمله امتیازات اعطاشده به ایران، توافق بر سر مدیریت بندر "لاذقیه" به عنوان اولین و بزرگ‌ترین بندر سوریه است که به دلیل کم‌کاری ایران در ورود به سرمایه‌گذاری و مدیریت این بندر، هنوز پیمانکار فرانسوی که از سال ۲۰۰۹ مدیریت آن را در دست داشته، این مسئولیت را بر عهده دارد. سرمایه‌گذاری در این بندر و مدیریت آن علاوه بر گسترش صادرات ایران به سوریه و کشورهای اتحادیه عرب، می‌تواند سبب رونق صادرات ایران به کشورهای اروپایی حاشیه مدیترانه نیز شود. (سوریه و بازار بکر اقتصادی، ۱۴۰۰) اتحادیه اروپا به تنهایی نزدیک به ۲ تریلیون دلار در سال ۲۰۱۹ واردات داشته است. بنابر این کشور در مدیترانه می‌تواند مسیر بسیار مهمی برای صادرات نفت، گاز و کالاهای ایران به اروپا باشد.

کشاورزی و صنایع آب و برق دو حوزه کلیدی در اقتصاد سوریه هستند که حضور سرمایه‌گذاران ایرانی در آن می‌تواند به جبران کاهش صادرات بینجامد. کشاورزی یکی از مهمترین بازوهای نگهدارنده اقتصاد سوریه به شمار می‌آید. ۳۲ درصد از مساحت سوریه را اراضی کشاورزی تشکیل می‌دهد و این اراضی ۲۶ درصد سرانه تولید ملی سوریه را شامل می‌شوند. محصولات کشاورزی گوناگونی بر اساس جغرافیا و آب و هوای مختلف مناطق سوریه در این کشور کشت می‌شود که از مهم‌ترین آن‌ها پنبه جو و گندم است که این کشور را از نظر تولید در رتبه ۱۰ جهان قرار داده است. صیفی جات، زیتون و میوه‌های درختی از دیگر محصولات کشاورزی سوریه هستند و این کشور رتبه ششم جهان را در تولید آن دارد. (گزارش تحلیلی اقتصاد سوریه از سال ۲۰۱۲ تا پایان ۲۰۲۱، ۱۴۰۰)

حوزه کشاورزی سوریه در سالهای اخیر با دو مشکل اساسی روبرو شد ابتدا موضوع تأمین آب کشاورزی که به دلیل از بین رفتن زیرساختهای آبرسانی با کاهش چشمگیری روبرو گردید و دوم موضوع برق که مهمترین عامل در پمپاژ آب به اراضی دور دست سوریه است. همچنین خشکی منابع مهم آبی مانند خشک شدن دریاچه "مزیریب" در درعا و شهرهای دیگر طی چند سال گذشته و آلودگی منابع آبی باقی مانده و مساحت‌های زیادی از زمین‌های کشاورزی به دلیل وجود مین و خمپاره‌های عمل نکرده که باعث ایجاد آلودگیهای شیمیایی در این منابع شده است. (Kizilkaya, 2021: 8)

بر اساس آمارهای مرکز تجارت بین‌الملل در سال ۲۰۲۰ کشورهای ترکیه با ۱.۶۰۰ میلیون دلار و سهم ۳۸.۵ درصد، چین با ۸۳۴ میلیون دلار و سهم ۲۰ درصد، مصر با ۲۸۹ میلیون دلار و سهم ۷ درصد، روسیه با ۱۸۳ میلیون دلار و سهم ۴.۴ درصد، هند با ۱۲۴ میلیون دلار و سهم ۳ درصد و لبنان با ۱۲۲ میلیون دلار و سهم ۳ درصد رتبه‌های اول تا ششم صادرکنندگان کالا به سوریه را به خود اختصاص

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

قاچاق وارد خاک سوریه می‌شوند که عملاً مالیات‌گریز هستند. اینچنین ایران امکان رقابت با دیگر کشورها را از دست می‌دهد و نمی‌تواند در بازار سوریه سهم قابل توجهی را کسب کند. نیاز اصلی سوریه پس‌اجنگ موضوعات زیرساختی مانند ساخت سد، نیروگاه، کارخانه‌های اساسی، جاده مواصلاتی و تأمین سوخت مصرفی برای شهروندان این کشور است. گفته می‌شود برای بازسازی سوریه به ۴۰۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری نیاز است. با توجه به شرایط تحریمی ایران و وضع اقتصادی که اکثر بودجه کشور برای مصارف جاری است؛ امکان سرمایه‌گذاری زیرساختی در سوریه برای ایران بسیار ضعیف است. برخی شرکت‌های دولتی مانند مپنا هم‌اکنون در سوریه فعالیت دارند ولی با توجه به حجم زیاد خرابی‌ها، صدها و هزاران مپنا برای بازسازی سوریه لازم است. از طرفی بخش خصوصی در ایران ضعیف است و امکان بهره‌برداری صنایع سنگین را ندارد. این شرایط برای کشورهای عرب و ترکیه صدق نمی‌کند و احتمالاً با کم‌رنگ‌تر شدن تحریم‌ها شاهد افزایش سرمایه‌گذاری آنها در سوریه خواهیم بود.

۶. دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در عراق پس‌اداعش

متعاقب اشغال عراق در سال ۲۰۰۳ و تا سال ۲۰۱۹ در نتیجه تعارض نیروهای سیاسی در مقابل یکدیگر بیش از ۲۷۰ هزار نفر از شهروندان عراقی کشته و میلیون‌ها نفر از سکونتگاه‌های اصلی خود جابجا و اواره شده‌اند. به این مهم باید فقر فراگیر و فلج‌کننده و فروپاشی بسیاری از زیرساخت‌های این کشور را طی دو دهه اخیر اضافه کرد. (Hamourziadou and Bulent, 2020: 19) گزارش کمیسیون صداقت عراق درباره فساد ۱۰ میلیارد دلاری از سال ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۹ (Hade Hasan, 2020: 7) و وابستگی شدید اقتصادی عراق به نفت و اشاره به سهم اندک دو درصدی بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی این کشور گویای نوعی وابستگی به مسیر و عدم موفقیت تلاش‌ها برای پیشبرد روند توسعه پویایی ملی در این کشور بوده است. (Transparency.org, 2019)

مفاد قانون اساسی عراق نوین نیز با به رسمیت شناختن کنترل منابع و درآمدهای نفتی به ویژه برای کردها در شمال و شیعیان در جنوب که بزرگترین منابع نفت و گاز عراق در آن است دلیلی بر اهمیت ملاحظات بخشی و قدرت و نقش آفرینی گروه‌ها و سازمانها در تدوین پروسه قانون اساسی و اقتصاد این کشور است. در عراق پس‌اصدام، نفت به عنوان یک غنیمت از سوی سازمانهای قدرتمند تملک‌گشته و به مبنای شکل‌گیری نوعی از مناسبات قدرت پایه خشونت‌آمیز مبدل شده است. در این کشور دولت به عنوان سازمان سازمانها در میانه تعارضات، حتی برخلاف دولت رانتیر فاقد تمرکز کامل بر منابع نفتی

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

حلقه مفقوده تجارت، ۱۴۰۱) از جمله موانع تجاری بین دو کشور تحریم‌های ارزی ایران، تغییر قوانین گمرکی، حمایت عراق از کالاهای تولید داخلی و عدم وجود راهبرد دقیق تجاری با عراق بر اساس حمایت از بخش خصوصی نام برد.

نتیجه گیری

تداوم آثار سوء اقتصاد تک محصولی در کنار زیان‌های وارد شده به اقتصاد ایران نشان داد که در سطح منطقه‌ای کشورها نمی‌توانند به مبانی اقتصادی سیاست خارجی بی تفاوت باشند. در این میان با تشدید فرایند وابستگی متقابل میان کشورها و هم زمان افزایش یافتن اهمیت مناطق در اقتصاد ملی و سیاست خارجی موضوع دیپلماسی اقتصادی به الزام‌گریز ناپذیر در منظومه سیاستگذاری منطقه‌ای تبدیل شده است. اهمیت یابی کارآمدی اقتصادی تغییر گسترده در مفهوم و مصادیق امنیت و ضرورت‌های ناشی از منطقه‌گرایی باعث شده تا این نوع از دیپلماسی برای جمهوری اسلامی ایران به ویژه در مناطق پیرامونی دارای اهمیت فراوانی شود. نگاهی به تجربه کشورهای موفق در این شکل از دیپلماسی نشان می‌دهد که مناطق فوری و پیرامونی آنها محمل اولیه تعمیق روابط اقتصادی و تلاش برای بهره‌گیری از ظرفیت‌های منطقه‌گرایانه بوده است. منطقه خاورمیانه با وجود تنش‌ها و بحران‌های مختلف از مستعدترین مناطق ژئواکونومیک برای همکاری‌های اقتصادی است چنانکه قدرت‌های نوظهور جهانی این اهمیت و جایگاه را درک کرده و تلاش بسیاری را در دو دهه اخیر برای حضور در منطقه به انجام رسانده‌اند. سوریه و عراق پس از پیروزی بر داعش و گروه‌های تروریستی از خرابی‌ها و تخریب زیرساخت‌های کشور به شدت آسیب دیدند و میلیاردها دلار متضرر شدند. جمهوری اسلامی ایران به عنوان حامی محور مقاومت و دولتی که در برابر داعش ایستادگی کرد و به هر دو کشور کمک نظامی کرد می‌تواند سهم بیشتری از بازارها و بازسازی هر دو کشور داشته باشد. کالاهای مصرفی و خدمات مهندسی از جمله عواملی است که با عرضه آنها می‌توان شاهد تقویت پیوندهای ژئواکونومیکی با بازارهای این دو کشور بود. موانع موجود بر سر راه حضور ایران در بازارهای عراق و سوریه را می‌توان در سطح داخلی و تحریم‌های غربی خلاصه کرد. در سطح داخلی می‌توان به ضعف در تولید ملی و تهیه کالا و خدمات با استانداردهای منطقه‌ای و کاهش قیمت تمام شده آنها اشاره کرد. قوانین گمرکی و موافقتنامه‌های دوجانبه از جمله موانع دیگری است که با رفع آنها می‌توان به افزایش سرعت حضور کالاها و خدمات ایرانی و همچنین استمرار پیوندهای تجاری کمک کرد. در سطح تحریم‌های غرب بر علیه جمهوری اسلامی ایران می‌توان به محدودیت‌های انتقال پول و ارز اشاره نمود. در قالب دیپلماسی اقتصادی ایجاد بانک مشترک و رفع

پرو، شہسکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کلیج، لیلا (۱۴۰۰). "تحلیل مضامین اقتصادی بیانیه گام دوم انقلاب"، مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، سال نهم، شماره چهارم، پیاپی ۲۰، زمستان.

محمدیان، مهدی (۱۴۰۰). "واکاوی ظهور داعش بر وضعیت اقتصاد و انرژی در سوریه و اسرائیل"، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره ۱۱، شماره ۳، پیاپی ۴۲.

مزینانی، حمید (۱۴۰۰). بررسی دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران (با تأکید بر تقویت تولید داخلی)، دانش تفسیر سیاسی، سال سوم، شماره ۱۰، زمستان.

موسوی شفاپی، مسعود (۱۳۸۸). "دیپلماسی اقتصادی ابزاری نوین سیاست خارجی در عصر جهانی شدن"، مجموعه مقالات دیپلماسی اقتصادی، تهران: مرکز پژوهش‌های مجمع تشخیص مصلحت نظام.

Allison, R (2013). "Russia & Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis", *International Affairs*, Vol. 89.

Dodge, Toby (2019). "Corruption Continues to Destabilize Iraq" Chatham House, October 1, 2019. <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/corruptioncontinues-destabilize-iraq>

Hamourtziadou, Lily, and Bulent Gokay (2020). "The promised spring: death andneoliberalism in Iraq." *Security Dialogues* 11, no. 1

Jasper, Scott & Moreland, Scott. (2016). *ISIS: An Adaptive Hybrid Threat in Transition*; Available at: https://smallwarsjournal.com/jml/art/isisan-adaptive-hybrid-threat-in-transition#_edn45

Mansour, Renad (2018). *Why Iraq's Elections Were an Indictment of the Elite*. Chatham House, May 18 2018

Moons, S. S., & van Bergeijk, P. P. (2013), "A meta-analysis of economic diplomacy and its effect on international economic flows", *ISS Working Paper Series/General Series*, 566

Operation Peace Spring And Pptential Turkish Intervention Scenarios (2022). *Monitoring Jordan*, see to: https://inmap.org/wp-content/uploads/2022/01/RCM-Thematic-Report-6-Operation-Peace-Spring-and-Potential-Turkish-Intervention-Scenarios_2-2.pdf

Papadimitriou, P., & Pistikou, V. (2014). "Economic Diplomacy and Security in Sovereign States", *Procedia Economics and Finance*, 9,

Tlhabanello, T. (2014). *An assessment of economic and commercial diplomacy in micro-states: a case study of Namibia*. Retrieved June, 10

transparency.org (2019). "Corruption Perceptions Index report, Transparency Internationa" 1, <https://www.transparency.org/en/cpi/2019/results>

Tucker,Anthony (2018). *Daesh: Islamic State's Holy War (History of Terror)*, Publisher: Pen & Sword Military.

Woolcock, S., & Bayne, N. (Eds.) (2013). *The new economic diplomacy: decision-making and negotiation in international economic relations*, Ashgate Publishing, Ltd.

Zweiri,Mahjoob (2022). *Iran's Trade with Neighbors: Sanctions' Impact and the Alternatives*, Middle East Policy Council, No.5.